

Pojem ZDRAVÍ ve světle empirických dat¹

The concept of HEALTH in the light of empirical data

KAROLÍNA CINKRAUTOVÁ

Ústav pro jazyk český AV ČR
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0977-3344>
E-mail: k.cinkrautova@ujc.cas.cz

ANNA CHRISTOU

Ústav pro jazyk český AV ČR
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4783-0736>
E-mail: a.christou@ujc.cas.cz

KARLA TVRDÁ

Ústav pro jazyk český AV ČR
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7452-4603>
E-mail: k.tvrda@ujc.cas.cz

Abstract: The article presents the results of a questionnaire survey focused on the concept of HEALTH in Czech. The research was conducted as part of the international

---

¹ Publikace vznikla s podporou dlouhodobého koncepčního rozvoje Ústavu pro jazyk český AV ČR, v. v. i., RVO: 68378092.

Bohemistika, 2025 (1) © The Author(s). Published by: Adam Mickiewicz University in Poznań, Open Access article, distributed under the terms of the CC Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International licence (BY-NC-ND, <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

project EUROJOS, which deals with the comparison of cultural keywords in different languages. Data collection took place during the year 2024, and 114 respondents from among university students participated in the survey. The questionnaire included two open-ended questions and three incomplete statements that the respondents had to complete. Based on the collected data, we defined six semantic aspects crucial for profiling the concept of HEALTH in contemporary Czech. These are the aspect of a healthy lifestyle, the psychological aspect, the aspect of organism functioning, the holistic aspect, the social aspect, and the aspect of approach to life (ranked in descending order of response frequency). Within these aspects, further subcategories were delineated to more specifically characterise the content of each aspect.

Abstrakt: V článku představujeme výsledky dotazníkového šetření zaměřeného na koncept ZDRAVÍ v češtině. Výzkum byl proveden v rámci mezinárodního projektu EUROJOS, který se zabývá srovnáním kulturně klíčových slov v různých jazycích. Sběr dat proběhl v průběhu roku 2024 a šetření se zúčastnilo 114 studentů a studentek vysokých škol. Dotazník obsahoval dvě otevřené otázky a tři nedokončené výroky, které měli respondenti/ky doplnit. Na základě získaných dat jsme definovaly šest sémantických aspektů klíčových pro profilování pojmu ZDRAVÍ v současné češtině. Jedná se o aspekt zdravého životního stylu, psychický aspekt, aspekt fungování organismu, celostní aspekt, sociální aspekt a aspekt přístupu k životu (seřazeno sestupně podle četnosti odpovědí). V rámci aspektů byly dále vyčleněny dílčí kategorie, podrobněji charakterizující obsah jednotlivých aspektů.

Keywords: Czech linguistic worldview, health, empirical data, ethnolinguistics, EUROJOS, values

Klíčová slova: český jazykový obraz světa, zdraví, empirická data, etnolingvistika, EUROJOS, hodnoty

1. Úvod

V tomto příspěvku prezentujeme výsledky dotazníkového šetření, které proběhlo mezi vysokoškolskými studenty a studentkami v roce 2024 a v němž jsme sledovaly konceptualizaci pojmu ZDRAVÍ² v českém jazykovém obrazu světa. Tato výzkumná sonda je součástí mezinárodního srovnávacího projektu EUROJOS, který se zaměřuje na studium kulturně klíčových slov (nejen) ve slovanských jazycích.

---

² V textu dodržujeme zavedenou grafickou konvenci pro tento typ výzkumu a názvy konceptů uvádíme kapitálkami (ZDRAVÍ).

Projekt vzešel z iniciativy lublinské etnolingvistické školy a jeho cílem je analýza sémantiky pojmenování hodnot a zejména, jak jsou interpretovány axiologické pojmy, které hrají důležitou roli v současném světě (viz Bartmiński a Chlebda, 2008; Bartmiński, 2009, s. 11–19; Niebrzegowska-Bartmińska, 2013, s. 270–273). Výsledkem jsou monografie, tzv. lexikony, věnující se konkrétním kulturně klíčovým pojmům v různých jazycích. V první fázi projektu bylo zpracováno pět lexikonů obsahujících studie o pojmech DOMOV (Bartmiński, Bieleńska-Gardziel a Żywicka, 2015), EVROPA (Bartmiński, 2018), PRÁCE (Bartmiński, 2016), SVOBODA (Abramowicz a Bartmiński, 2019) a ČEST (Bartmiński, 2017). Pro češtinu byly dosud zpracovány studie o pojmech DOMOV (Vaňková, 2018), PRÁCE (Janovec a Wildová, 2016) a SVOBODA (Vaňková a Vodrážková, 2019). Ve druhé fázi projektu EUROJOS-2 se výzkumný kolektiv věnuje dalším axiologicky významným pojmům jako RODINA, ZDRAVÍ, SPRAVEDLNOST, DEMOKRACIE, TOLERANCE, VLAST, NÁROD a DUŠE. Pro češtinu dosud publikovali dílčí práce k druhé fázi projektu Janovec (2021, 2022) pro pojmy SPRAVEDLNOST a DEMOKRACIE a Christou a Táborská (2022) pro pojem ZDRAVÍ. Další studie k pojmu ZDRAVÍ byly zpracovány také pro francouzštinu (Koselak-Maréchal a Underhill, 2019) a polštinu (Marczewska, 2012).

2. Metodologie

Metodologie pro výzkum jazykového obrazu světa byla stanovena a ověřena J. Bartmińským a předpokládá analýzu trojího typu dat – systémových, textových a empirických (Bartmiński, 2016, s. 9). V Bartmińského metodologii je uplatňováno jak hledisko kvalitativní, tak hledisko kvantitativní. Kromě podrobné sémantické analýzy zjišťujeme také opakovanost jednotlivých sémantických aspektů, aby bylo možné posoudit, které z nich jsou z hlediska rekonstrukce jazykového obrazu světa relevantní.

Systémová data zahrnují informace excerpované z různých typů tištěných i elektronických slovníků (všeobecných výkladových i spe-

cializovaných), které umožňují analyzovat ustálené významy a sémantické vztahy ve slovní zásobě. Důležitou součástí této fáze výzkumu je také analýza přísloví³ a dalších frazémů, neboť se jedná o jednotky slovní zásoby, které uchovávají škálu hodnot, postojů, zásad a zkušeností daného společenství.

Textová data jsou čerpána zejména z jazykových korpusů, které obsahují rozsáhlé sbírky autentických textů z různých komunikačních oblastí. Korpusy umožňují analyzovat reálné používání jazyka v přirozených kontextech, což poskytuje přesnější obraz o dynamice jazyka. Tímto způsobem se mimo jiné sleduje, jak jsou určité pojmy využívány v každodenní komunikaci, což pomáhá odhalit proměny a variace jazykového obrazu světa.

Empirická data jsou sbírána prostřednictvím dotazníků mezi rodilými mluvčími, což umožňuje zkoumat, jak jednotlivci vnímají a konceptualizují různé jazykové pojmy. Tento krok doplňuje předchozí analýzy o reálné zkušenosti mluvčích a odhaluje nuance jazykového obrazu pojmu, které nejsou patrné ve slovnících nebo textech. Kombinace těchto tří typů dat poskytuje komplexní obraz o tom, jak jazykové společenství chápe a strukturuje daný pojem.

2.1 Respondenti a respondentky

Podle Bartmiňského metodologie by respondenty měli být studenti a studentky vysokých škol, přibližně do 25 let věku, humanitně i technicky orientovaní. Vychází se z předpokladu, že jazykový obraz světa této skupiny mluvčích je už do určité míry ustálený a zároveň jsou tito mluvčí jeho nositeli pro další generace (podrobněji o využití dotazníků ve výzkumu jazykového obrazu světa srov. Bartmiňski, 2006). Dotazník jsme distribuovaly mezi studentky a studenty Přírodovědně-humanitní a pedagogické fakulty Technické univerzity v Liberci, Matematicko-fyzikální fakulty Univerzity Karlovy a 2. lékařské fakulty Univerzity Karlovy. Celkem se nám podařilo získat 114 dotaz-

³ Česká lingvistika pojímá přísloví jako typ větného frazému (srov. Čermák, 2017).

níků od 90 studentek a 24 studentů, zastoupeny byly obory humanitní (71) i nehumanitní (43).⁴ Průměrný věk respondentů a respondentek byl 20,5 roku (věkové rozmezí 18–29 let, výrazně nejpočetnější skupinu tvořili studující ve věku 19–21 let, kterých bylo 77 %).

2.2 Dotazník

Dle zvolené metodologie by dotazník měl být složen z otevřených otázek, neboť ty dotazované neomezují ani jim nepodsouvají žádné možné chápání pojmu. Respondenti/ky byli instruováni, aby odpovídali co nejvíc spontánně. Dotazníkové šetření probíhalo anonymně, studující uváděli pouze své pohlaví, věk a mateřský jazyk, aby bylo případně možné vyřadit ty, jejichž mateřštinou není čeština.

Finální verze dotazníku se skládala ze dvou otázek a tří nedokončených výroků, do kterých měli respondenty a respondenti doplnit své odpovědi:

1. Co je podle vás podstatou opravdového/skutečného zdraví?
2. Co podle vás není opravdové/skutečné zdraví?
3. Součástí zdraví je i...
4. Je zdravý/zdravá, protože...
5. Je zdravý/zdravá, ale...

3. Analýza dotazníkových dat

Respondentky a respondenti často odpovídali na jednotlivé otázky a nedokončené výroky strukturovanou odpovědí obsahující více položek nebo rozvinutou výpověď zahrnující několik sémantických oblastí či témat. Pro ilustraci uvádíme dvě odpovědi na první otázku (*Co je podle vás podstatou opravdového/skutečného zdraví?*).

⁴ Ve skupině dotazovaných převažují ženy a studující s humanitní orientací, což se odchyluje od předpokladů lublinské etnolingvistické školy.

Odpověď 1:

- dostatek pohybu
- zdravý životní styl (stravovací návyky)
- pravidelný spánek
- psychická rovnováha
- socializace

není to ovšem o bezhlavém dodržování těchto bodů

Odpověď 2:

Pravděpodobně hygiena a dostatek pohybu. Říká se, že je podstatná i práce s emocemi, které mohou vyústit v projev nějaké nemoci. Takže si myslím, že sem patří i práce s pocity a emocemi.

Tyto dvě odpovědi jsme na základě tematického zaměření rozdělily na následující segmenty:

Segment 1: dostatek pohybu

Segment 2: zdravý životní styl (stravovací návyky)

Segment 3: pravidelný spánek

Segment 4: psychická rovnováha

Segment 5: socializace

Segment 6: není to ovšem o bezhlavém dodržování těchto bodů

Segment 7: Pravděpodobně hygiena

Segment 8: dostatek pohybu

Segment 9: Říká se, že je podstatná i práce s emocemi, které mohou vyústit v projev nějaké nemoci. Takže si myslím, že sem patří i práce s pocity a emocemi.

Našimi analytickými jednotkami jsou tyto tematické segmenty odpovědí. Výsledkem analýzy dotazníkových dat je šest sémantických aspektů, které se jeví jako klíčové pro profilování pojmu ZDRAVÍ v současné češtině:⁵

1. Aspekt zdravého životního stylu (424×)

⁵ V textu uvádíme počty příslušných segmentů odpovědí, v tabulkách jejich procentuální zastoupení. Kategorie, jejichž procentuální zastoupení je nižší než 4 %, v tabulce neuvádíme.

2. Psychický aspekt (263×)

3. Aspekt fungování organismu (160×)

4. Celostní aspekt (126×)

5. Sociální aspekt (53×)

6. Aspekt přístupu k životu (41×)

Aspekt zdravého životního stylu	Psychický aspekt	Aspekt fungování organismu	Celostní aspekt	Sociální aspekt	Aspekt přístupu k životu
40 %	24 %	15 %	12 %	5 %	4 %

Tab. 1. ZDRAVÍ sémantické aspekty

Počty segmentů, uvedených u jednotlivých aspektů, převyšují celkový počet dotazovaných, což je způsobeno dvěma faktory. Prvním je výše popsaný první krok analýzy, tedy rozdělení delších odpovědí na kratší tematické segmenty, druhým je způsob vyplňování dotazníků. Respondenti/ky totiž nezdírkou zmiňovali stejná témata u více dotazníkových položek, viz např. následující odpovědi z jednoho dotazníku:

1. Co je podle vás podstatou opravdového/skutečného zdraví?
Psychická pohoda a fyzické zdraví; důležité je být duševně vyrovnaný, fyzicky fit; nebát se komunikovat
2. Co podle vás není opravdové/skutečné zdraví? *Stále ve stresu, deprese, úzkost, bezmoc, sebepoškozování ve všech smyslech*
3. Součástí zdraví je i... *Rodina, domov, pocit bezpečí, okolí, ve kterém se nacházím*
4. Je zdravý/zdravá, protože... *Je vyrovnaný/á, dokáže řešit své problémy*
5. Je zdravý/zdravá, ale... *Obklopují ho/ji nesprávnní lidi*

Psychický aspekt je zde zastoupen odpovědí u druhé a čtvrté dotazníkové položky. Aspekt sociální je tematizován v položce první, třetí a páté.

3.1 Aspekt zdravého životního stylu

Respondenti/ky v odpovědích zdaleka nejčastěji uváděli jako významný aspekt zdraví **zdravý životní styl** (424×). Zdůrazňovali potřebu aktivního, zodpovědného přístupu k udržení zdraví, důležitost jeho ochrany a prevence a vyjadřovali přesvědčení, že kvalitě zdraví je možné pomoci dodržováním zdravé životosprávy významně ovlivnit.

Odpovědi jsme rozdělily do několika kategorií, které v podstatě kopírují nejdůležitější zásady zdravého životního stylu jakožto komplexního přístupu zahrnujícího především pohyb, výživu, odpočinek a vyhýbání se stresu a škodlivým látkám. Kategorie řadíme zde i v dalších aspektech sestupně, tedy od nejpočetnější k nejméně zastoupené.

Pohyb	Péče o sebe	Stravování	Extrémy v životosprávě	Zdravý životní styl	Odpočinek a spánek	(Preventivní) lékařská péče	Vyhýbání se návykovým látkám
19,8 %	18,4 %	17 %	12 %	9,4 %	8,3 %	4,5 %	4,5 %

Tab. 2. Aspekt zdravého životního stylu

V rámci aspektu zdravého životního stylu byl nejčastěji uváděnou kategorií **pohyb**, vyskytující se celkem v 84 segmentech odpovědí. Řadíme sem segmenty, které obsahují různá pojmenování pro fyzickou aktivitu, např. *dostatek pohybu; pravidelný pohyb; sportuje; pravidelně cvičí (pohybuje se)*.

Podobně zastoupenou kategorií byla i **péče o sebe**, která byla zmíněna celkem 78×. Odpovědi z této kategorie se týkají péče o fyzické a duševní zdraví a některé z nich by mohly poukazovat i k jiným aspektům, např. psychickému nebo celostnímu, protože jednotlivé aspekty nemají pevné hranice a nezdědky se vzájemně prolínají. Rozhodly jsme se zařadit sem takové segmenty, které explicitně zmiňovaly aktivní péči o sebe, čímž se přibližují právě spíše zásadám zdravého

životního stylu, např. *dbám na své tělo i na svou duši; péče o sebe sama; stará se o své tělo; dbá na své mentální zdraví*.

Neméně významná váha byla přikládána pitnému režimu a stravě, které figurovaly v 72 segmentech odpovědí. Na jejich základě vydělujeme kategorii **stravování**, viz např. *dostatek pitného režimu, vyvážené stravy; výživa, vitamíny; správné stravování; má dostatek čisté a pitné vody, zdravých potravin*.

Početně významnou kategorií tvořily také odpovědi týkající se přehnaného dodržování zásad zdravé životosprávy (kategorie **extrémy v životosprávě**), které respondenti/ky vnímali jako zdraví škodlivé, např. přehnané hubnutí, cvičení či počítání kalorií. V tomto typu odpovědí zároveň implicitně vyjadřovali přesvědčení, že základem zdravého životního stylu je vyváženost, nikoli extrém. Jako zdraví škodlivé, ohrožující byly zmiňovány různé extrémní výkyvy v životním stylu (51×), zejména posedlost hubnutím (10×), např. *přehnané diety a počítání kalorií; přehnané hlídání jídelničky, přehnaný pohyb; přílišná honba za dokonalostí; až moc velká fyzická zátěž*.

Do další kategorie **zdravý životní styl** jsme zahrnuly segmenty odpovědí, které nezmiňují žádné konkrétní zásady, ale explicitně uvádějí zdravý životní styl a životosprávu obecně. Tato kategorie byla zastoupena ve 40 odpovědích, např. *správná životospráva či dodržuje zdravý životní styl*. Početně významnější byla ještě kategorie **odpočinek a spánek** (35×), např. *dostatek spánku, klidu k odpočinku; dostatek kvalitního spánku; dokáže relaxovat*.

Méně zastoupené, ale opakovaně se objevující byly odpovědi v kategoriích **(preventivní) lékařská péče** (19×), např. *pravidelně navštěvuje lékaře; pravidelně chodí na prevenci, vyhýbání se návykovým látkám* (19×), např. *nekouřit, nekonzumovat alkohol; udržuje si odstup od drog, a vyhýbání se stresu nebo jiné psychické zátěži* (15×), např. *snaha eliminovat stres a stresové situace; psychická odolnost vůči stresu; techniky, jak se se stresem vypořádat*. V rámci hlavních zásad zdravého životního stylu jakožto zásadního předpokladu dobrého zdraví byla v poslední kategorii zmi-

ňována i pravidelnost (11×), např. *pravidelný režim; pravidelný pohyb; pravidelné vyřízení*.

3.2 Psychický aspekt

Psychický aspekt zdraví jsme v našem dotazníkovém šetření vyhodnotili na základě odpovědí jako druhý nejčastější (263×), což svědčí o tom, že mladá generace přikládá psychickému zdraví a duševní pohodě velký význam.

Psychické rozpoložení	Psychické zdraví	Pozitivní vztah k sobě
49 %	33 %	18 %

Tab. 3. Psychický aspekt

Řada dotazovaných se v odpovědích zaměřila na psychické rozpoložení (128×), které dávali do souvislosti s prožíváním spokojenosti a štěstí či s osobní pohodou. Zdraví typicky popisovali jako stav, kdy se cítíme dobře (47×), a to nejen po fyzické, ale i po psychické stránce (srov. celostní aspekt níže). V odpovědích se v rámci této kategorie dále často objevovala psychická pohoda (30×; srov. Vaňková, 2010), pocit štěstí (26×) a spokojenost (21×),⁶ např. *stav, ve kterém se člověk cítí dobře; podstatou je nejen fyzické zdraví, ale i duševní pohoda; štěstí v duši; být šťastný; je se svým životem spokojený; pocit spokojenosti*.

Významně zastoupenou kategorií bylo i psychické zdraví (88×), které respondenti/ky vnímali jako důležitou a nedílnou součást celkového zdraví, viz segmenty odpovědí jako *zdravá mysl je základem*

dem všeho; vědomí o tom, že existuje psychické zdraví; zdravá psychika; psychické/mentální zdraví; zvládnutí svého psychického stavu. Do této kategorie jsme přiřadily i odpovědi, které tematizovaly psychickou nemoc nebo nepohodu (23×), psychickou stabilitu, vyrovnanost (14×) a pozitivní myšlení (7×), např. *trpí depresemi a úzkostí; overthinkuje; čistá mysl; důležité je být duševně vyrovnaný; mentální stabilita; myslí pozitivně; optimismus*.

V rámci psychického aspektu jsme jako poslední vydělily kategorii pozitivní vztah k sobě (47×). Spadají sem segmenty odpovědí, v nichž jako důležitá součást zdraví bylo uváděno pozitivní přijímání sebe sama (23×), např. *pozitivní vztah k sobě samému; člověk má být v pohodě sám se sebou; být spokojený sám se sebou*. V několika odpovědích byly uvedeny také upřímnost či respekt k sobě a svým potřebám (21×), např. *pokud se někdo tváří, že je spokojený, ale vlastně není; je k sobě upřímný; poslouchá své tělo; sebeúcta v profesním a soukromém životě*.

3.3 Aspekt fungování organismu

Jako třetí v odpovědích nejčastěji zastoupený jsme vyhodnotili aspekt fungování organismu (160×). Týká se správného fungování těla a absence fyzických a psychických obtíží. Nejde tedy pouze o stránku fyzickou, protože i v této skupině je v řadě odpovědí zmiňováno zdraví psychické.

Nepřítomnost nemoci, zranění	Život bez zdravotních omezení	Správné fungování těla a psychiky
57 %	29 %	14 %

Tab. 4. Aspekt fungování organismu

V rámci tohoto aspektu přínáleželo nejvíce odpovědí do kategorie, kterou jsme nazvaly nepřítomnost nemoci, zranění (92×), např. *život bez zdravotních potíží; lékař nezaznamenal žádný*

⁶ Součet zastoupení jednotlivých podkategorií (cítit se dobře, psychická pohoda, pocit štěstí, spokojenost) je nižší než počet segmentů příslušné kategorie (psychické rozpoložení). Naším cílem při identifikaci podkategorií nebylo rozdělit veškeré segmenty dané kategorie do určitých podkategorií, ale upozornit na nejčastěji se opakující témata.

problém; netrpí žádným onemocněním či úrazem, nemá psychické problémy; necítí každodenní bolesti – fyzické, kdy vás bolí části těla nebo orgány, – psychické, netíží ho těžkost vlastní mysli; Nemá žádnou fyzickou ani psychickou indispozici.

O polovinu méně byla zastoupena kategorie *život bez zdravotních omezení* (46×), např. *nemá žádné postižení, které by ho omezovalo; nic mě neovlivňuje ve vykonávání běžných činností v životě; když je člověk schopný vstát ráno z postele a obstarat si základní životní potřeby bez pomoci jiných; možnost žít život tak, abychom na samotné zdraví nemuseli nepřetržitě myslet; svoboda plynoucí z tělesných i duševních možností.*

Jako poslední jsme v rámci tohoto aspektu vydělily kategorii nazvanou *správné fungování těla a psychiky*, které byly zmíněny v 22 segmentech odpovědí, např.: *tělo (a mysl) jsou schopny vykonávat správně svoje funkce; celková funkčnost.*

3.4 Celostní aspekt

V odpovědích byla poměrně hojně (126×) zastoupena reflexe skutečnosti, že skutečné zdraví má více stránek či složek, které se vzájemně doplňují nebo podmiňují. Na základě těchto odpovědí proto vymezujeme *celostní aspekt* pojmu ZDRAVÍ, který zahrnuje jak zdraví psychické, tak fyzické. V úvahu připadalo rovněž vytvoření dvou samostatných aspektů – fyzického a psychického – a přiřazování příslušných segmentů odpovědí obsahujících tyto výrazy k oběma aspektům. Domníváme se však, že takovým analytickým postupem bychom se dopustily určitého zjednodušení a dezinterpretace dat. Celostní aspekt totiž definujeme na základě odpovědí, ve kterých psychická a fyzická stránka zdraví nefigurují jako oddělené rysy, ale naopak v nich jsou uvedeny ve vzájemné těsné blízkosti, jsou uspořádány zpravidla do slučovacího poměru, a především je v těchto segmentech odpovědí nezřídka tematizována jejich provázanost či jednotu, viz doklady níže.

Vymezení celostního aspektu zdraví jako sestávajícího pouze ze stránky tělesné a duševní plně neodpovídá současnému poznání, protože nezahrnuje sociální rozměr, viz např. definici zdraví Světové zdravotnické organizace: *stav tělesné, duševní a sociální pohody, nikoli pouhé nepřítomnosti nemoci nebo vady.*⁷ Ačkoliv respondenty a respondenti sociální stránku zdraví zmiňovali výrazně méně často než stránku fyzickou a psychickou, zcela ji neopomíjeli. Obvykle však všechny tyto tři oblasti zdraví nebyly zmiňovány ve vzájemné blízkosti; odpovědi reflektující sociální rozměr se vyskytovaly buď u jiné otázky než odpovědi tematizující rozměr psychický a fyzický, anebo byly tyto segmenty odpovědí graficky odděleny, např. byly umístěny na nový řádek v rámci delší strukturované odpovědi na jednu otázku. Pro účely výzkumu jazykového obrazu světa vycházíme ze sebraných dat, a proto v souladu s nimi vymezujeme sociální aspekt pojmu ZDRAVÍ samostatně.

V rámci celostního aspektu vydělujeme dvě kategorie: *jednota fyzického a psychického zdraví* (99×) a *vyváženost fyzického a psychického zdraví* (27×), přičemž výrazně čtenější zastoupení má první jmenovaná kategorie.

Jednota fyzického a psychického zdraví	Vyváženost fyzického a psychického zdraví
79 %	21 %

Tab. 5. Celostní aspekt

Jednotu fyzického a psychického zdraví reprezentují segmenty, ve kterých respondenti/ky tematizují obě složky zdraví a vyjadřují tak přesvědčení, že obě jsou stejně důležité, např.: *být po psychické + fyzické stránce v pořádku; dobré, klidné mentální i fyzické rozpoložení člověka; psychická i fyzická zdatnost; psychický i fyzický stav; pokud*

⁷ V původním znění: *Health is a state of complete physical, mental and social well-being and not merely the absence of disease or infirmity.* (Health Promotion Glossary of Terms, 2021, s. 3).

má někdo psychické potíže, nemůže být zdravý, i když fyzicky je na prostu v pořádku; nemá žádnou fyzickou ani psychickou indispozici.

Obě kategorie se do značné míry prolínají, do té druhé však řadíme takové segmenty odpovědí, ve kterých respondenti/ky explicitně zmiňují provázanost obou složek. Používali k tomu nejčastěji výrazy harmonie nebo rovnováha, např.: *duševní i fyzická rovnováha; harmonie mezi duševním a fyzickým stavem; zdraví můžeme brát jako fyzické a psychické, je důležité, aby byly v rovnováze, je-li jedno o něco horší, ovlivní to to druhé; propojenost duševně-tělesných aspektů a jejich co největší objektivní i subjektivní naplněnost.*

3.5 Sociální aspekt

Jak bylo zmíněno výše, sociální rozměr zdraví nemá v odpovědích tak četné zastoupení jako stránka fyzická a psychická, přesto byl opakovaně uváděn (53×). Tento aspekt dělíme na kategorie *kvalitní vztahy* a *začlenění do kolektivu*.

Kvalitní vztahy	Začlenění do kolektivu
72 %	28 %

Tab. 6. Sociální aspekt

První kategorie je reprezentována 38 segmenty odpovědí, které dokládají, že zástupci a zástupkyně mladé generace si cení dobrého rodinného zázemí, pozitivních mezilidských vztahů a podporujícího prostředí, ať už v rodině nebo mezi vrstevníky. Kvalita mezilidských vztahů je tedy považována za jeden z předpokladů dobrého zdraví, resp. přímo za jeho součást, viz např.: *vyrostla ve stabilní rodině; dobrý vztah s blízkými; obklopuje se lidmi, které má rád a má v nich podporu; má okolo sebe jen pozitivní a hodné lidi; vztahy a jejich kvalita; dobré rodinné zázemí, přátelé.*

Druhou kategorií *začlenění do kolektivu* vymezujeme na základě 15 segmentů odpovědí, které se vztahují k sociálnímu sta-

tusu jedince, k jeho sociálním kompetencím nebo k tomu, nakolik se cítí dobře ve společnosti ostatních lidí, např.: *schopnost navázat vztahy; nebát se komunikovat; být v pohodě ve společnosti; vychází dobře s lidmi / je spokojená bez lidí; být ve společnosti, být součástí té společnosti, být s kamarády; socializuje se.*

3.6 Aspekt přístupu k životu

Poslední aspekt označujeme poněkud obecněji jako *aspekt přístupu k životu*. Je zastoupen 41 segmenty odpovědí a dále ho členíme do čtyř kategorií: *žít naplno*, *koníčky*, *životní vize* a *rozvoj osobnosti*.

Žít naplno	Koníčky	Životní vize	Rozvoj osobnosti
39 %	22 %	19,5 %	19,5 %

Tab. 7. Aspekt přístupu k životu

Nejpočetněji zastoupenou kategorií *žít naplno* (16×) lze charakterizovat také jako radostné prožívání života, např.: *radost ze života; žije život naplno; užívá si života; spokojenost se svým životem; zaseknout se v nějaké fázi života a zbytek neprozkoumat.* S touto kategorií je tematicky spřízněna druhá kategorie, nazvaná *koníčky* (9×). Patří do ní segmenty odpovědí, v nichž respondenti/ky vyjadřovali přesvědčení, že zdravý člověk naplňuje svůj život smysluplnými činnostmi, které ho zároveň těší, např.: *dělá věci, které ho/ji baví a naplňují; má koníčky; dělá, co ji baví a žije svůj život plnohodnotně – neztrácí ho na sociálních sítích; dovede si svůj čas dobře rozvrhnout – jak pro povinnosti, tak i pro nějaké činnosti pro odpočinek a pro naplnění co se týče koníčků a zálib.*

Ostatní segmenty odpovědí ukazují, že pro tento aspekt je typický rovněž aktivní přístup k životu. Nemáme zde na mysli sportovní náplň volného času, ale vůli a schopnost formovat svůj život a promyšleně rozhodovat o svém životním směřování, viz kategorie *životní*

vize (8×), např.: *nastavení vlastních cílů; má světónázor a ví, kam chce svůj život směřovat; neví, co se životem* a kategorie *rozvoj osobnosti* (8×), např.: *posouvá se dál, učí se nové věci; rozvíjí své schopnosti, talenty, vědomosti; poznává nové lidi a věci*.

4. Závěr

Axiologické pojmy jsou v jazykovém obrazu světa typicky provázány vztahy vzájemných souvislostí (srov. Bartmiński, 2010, s. 335). Rovněž zdraví představuje významnou hodnotu (srov. Marczevska, 2012, s. 252), o čemž svědčí skutečnost, že je úzce spjato se životem, resp. představuje jeden z projevů života v jeho plné, typické podobě (srov. Vaňková, 2016, s. 41). Společně se životem patří zdraví mezi vitální hodnoty, stojící na vrcholu hodnotové hierarchie (srov. Niebrzegowska-Bartmińska, 2010). S těmito poznatky se shodují i výsledky představeného dotazníkového šetření zaměřeného na konceptualizaci pojmu ZDRAVÍ v českém jazykovém obrazu světa.

Z klíčových aspektů podílejících se na profilování pojmu ZDRAVÍ v češtině se na základě odpovědí ukázal jako nejvíce zastoupený a aspekt zdravého životního stylu s důrazem na pohyb, výživu, péči o sebe, odpočinek, prevenci, vyhýbání se stresu a škodlivým látkám a vyváženou životosprávu bez extrémů. Důraz na ochranu zdraví a péči o ně dokládá vysokou hodnotu zdraví v jazykovém obrazu světa (srov. Marczevska, 2012, s. 252).⁸

Druhým nejzastoupenějším byl aspekt psychický zaměřený nejen na psychické zdraví a absenci duševních nemocí, ale také na zdraví emocionální, osobní spokojenost, štěstí, pohodu a pozitivní vztah k sobě. Z výzkumu celkově vyplývá, že pro mladou generaci jsou psychické zdraví a duševní (emocionální) pohoda velmi důležité. Svědčí o tom i fakt, že duševní zdraví a osobní pohoda byly zmiňo-

⁸ S dotazníkovým šetřením se shoduje i tradiční obraz zdraví v jazyce a kultuře. Zdravý životní styl je mj. tématem řady českých přísloví, která obsahují různé návody a doporučení, jak si dobré zdraví uchovat, včetně dietetických rad apod. (srov. Chrást a Tábořská, 2022).

vány v odpovědích napříč všemi položkami dotazníku. Velmi pravděpodobně je to dáno i věkem dotazovaných, mladí lidé nemají tolik zkušeností s tělesnými neduhy a omezeními, na rozdíl od problémů psychického rázu,⁹ u nichž byl navíc zaznamenán prudký nárůst v souvislosti s pandemií covid-19 (viz např. OECD, 2022, s. 20–46).

Zdraví bylo dále definováno jako stav bez potíží a bolesti, kdy tělo i psychika fungují bez omezení (aspekt fungování organismu). Jako klíčová z hlediska celkového zdraví byla zdůrazňována vzájemná provázanost somatické a psychické složky organismu, které mají fungovat v souladu a rovnováze (celostní aspekt). V neposlední řadě byly jako součást zdraví zmiňovány i kvalitní sociální vztahy (sociální aspekt) a celková spokojenost se životem a pocit naplnění (aspekt přístupu k životu).

Z dotazníkového šetření vyplývá, že ZDRAVÍ je komplexní pojem sestávající z několika složek (aspektů), které jsou úzce propojeny. Je definováno nejen nepřítomností nemoci, ale také je spojeno s celkovou osobní pohodou a kvalitou života, tj. zdravý člověk se dobře cítí a také dobře funguje v různých oblastech života. V další fázi výzkumu budou analyzována systémová a textová data (viz Bartmiński, 2016, s. 9), na jejichž základě budeme moci obsah konceptu ZDRAVÍ v českém jazykovém obrazu světa rozšířit či modifikovat.

Literatura

- ABRAMOWICZ, M. a BARTMIŃSKI, J. (eds.). (2019). *Leksykon Aksjologiczny Słowian i Ich Sasiadów: Tom 4 – WOLNOŚĆ*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- BARTMIŃSKI, J. (ed.). (2006). *Język. Wartości. Polityka. Zmiany rozumienia nazw wartości w okresie transformacji ustrojowej w Polsce*. Raport z badań empirycznych. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.

⁹ Viz např. dosud nepublikovaný výzkum vědeckého týmu z 1. lékařské fakulty Univerzity Karlovy o zhoršujícím se duševním zdraví mladých dospělých v ČR: <https://www.lf1.cuni.cz/jak-je-na-tom-psychika-mladych-dospelych-vedci-ji-v-unik-atnim-vyzkumu-studovali-deset-let>.

- BARTMIŃSKI, J. (2009). *Aspects of Cognitive Ethnolinguistics*. Sheffield–Oakville: Equinox.
- BARTMIŃSKI, J. (2010). Jaké hodnoty spoluutvářejí jazykový obraz světa Slovanů? *Slovo a slovesnost*, 71(4), 329–339.
- BARTMIŃSKI, J. (ed.) (2016). *Leksykon Aksjologiczny Słowian i Ich Sąsiadów: Tom 3 – PRACA*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- BARTMIŃSKI, J. (ed.) (2017). *Leksykon Aksjologiczny Słowian i Ich Sąsiadów: Tom 5 – HONOR*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- BARTMIŃSKI, J. (ed.) (2018). *Leksykon Aksjologiczny Słowian i Ich Sąsiadów. Tom 2 – EUROPA*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- BARTMIŃSKI, J., BIELIŃSKA-GARDZIEL, I. a ŻYWICKA, B. (eds.) (2015). *Leksykon Aksjologiczny Słowian i Ich Sąsiadów: Tom 1 – DOM*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- BARTMIŃSKI, J. a CHLEBDA, W. (2008). Jak badać językowo-kulturowy obraz świata Słowian i ich sąsiadów? *Etnolingwistyka. Problemy Języka i Kultury*, 20, 11–27.
- ČERMÁK, F. (2017). Frazém a idiom. In P. Karlík, M. Nekula a J. Pleskalová (eds.), *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*. Stažené 18. října 2024 z https://www.czechency.org/slovník/FRAZÉM_A_IDIOM.
- Health Promotion Glossary of Terms 2021*. (2024). World Health Organization, s. 3. Stažené 6. září 2024 z <https://iris.who.int/bitstream/handle/10665/350161/9789240038349-eng.pdf?sequence=1..>
- CHRISTOU, A. a TÁBORSKÁ, K. (2022). The Cultural concepts of ZDRAVÍ (HEALTH) and NEMOC (ILLNESS) in Czech phraseology. *Etnolingwistyka. Problemy Języka i Kultury*, 34, 303–318.
- JANOVEC, L. (2021). Koncept SPRAVEDLNOST v českém jazykovém obrazu světa studentů bohemistiky. *Z Teorii i Praktyki Dydaktycznej Języka Polskiego*, 30(1), 137–148. Stažené 30. září 2021 z <https://doi.org/10.31261/TPDJP>.
- JANOVEC, L. (2022). K jazykovému obrazu *demokracie* v českém jazyce. In: D. Svobodová, R. Novák a A. Balharová (eds.). *Od textu k porozumění a komunikaci: publikace k životnímu jubileu prof. Jany Svobodové* (s. 167–176). Ostrava: Ostravská univerzita, Pedagogická fakulta. Stažené 2. srpna 2022 z <https://dokumenty.osu.cz/pdf/materialy/pd-textu-k-porozumeni-a-komunikaci.pdf>.
- JANOVEC, L. a WILDOVÁ, Z. (2016). PRÁCE v českém jazyce a jazykovém obrazu světa rodilých mluvčích. In: J. Bartmiński (ed.). *Leksykon Aksjologiczny Słowian i Ich Sąsiadów: Tom 3 – PRACA* (s. 129–156). Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- KOSELAK-MARÉCHAL, A. a UNDERHILL, J. W. (2019). The French cultural concept *santé* ‘health’. *Etnolingwistyka. Problemy Języka i Kultury*, 31, 165–191.
- MARCZEWSKA, M. (2012). Zdrowie i choroba jako wartość i antywartość w językowym obrazie świata Polaków. In: M. Abramowicz, J. Bartmiński a I. Bielińska-Gardziel (eds.). *Wartości w Językowo-kulturowym Obrazie Świata Słowian i Ich Sąsiadów* (s. 251–260). Lublin: UMCS.
- NIEBRZEGOWSKA-BARTMIŃSKA, S. (2010). Konstitutivní hodnoty polského lidového snáře. *Slovo a slovesnost*, 71(4), 310–316.
- NIEBRZEGOWSKA-BARTMIŃSKA, S. (2013). Projekt badawczy (ETNO)EUROJOS a program etnolingwistyki kognitywnej. *Etnolingwistyka. Problemy Języka i Kultury*, 25, 267–281.
- OECD/European Union (2022). *Health at a Glance: Europe 2022: State of Health in the EU Cycle*. Paris: OECD Publishing. Stažené z <https://doi.org/10.1787/507433b0-en>.
- VAŇKOVÁ, I. (2010). Bud’te v pohodě! (Pohoda jako české klíčové slovo). In: I. Vaňková a J. Pacovská (eds.). *Obraz člověka v jazyce* (s. 35–57). Praha: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta.
- VAŇKOVÁ, I. (2016). Lidský život v perspektivě lingvofenomenologie: prostor, projev, prožitek. In: J. Wiendl, L. Saicová Římalová a I. Vaňková (eds.). *Lidský život a každodennost v jazyce* (s. 37–50). Praha: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta.
- VAŇKOVÁ, I. (2018). Czech concept DOMOV (home) in the light of linguistic, empirical and text data. In: J. Bartmiński (ed.). *The Axiological Lexicon of Slavs and Their Neighbours: Vol. 1 – The Concept of HOME*. (English Version. Abridged.) (s. 65–70). Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- VAŇKOVÁ, I. a VODRÁŽKOVÁ, V. (2019). SVOBODA v českém jazykovém obrazu světa. In: M. Abramowicz a J. Bartmiński (eds.). *Leksykon Aksjologiczny Słowian i Ich Sąsiadów: Tom 4 – WOLNOŚĆ* (s. 245–304). Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.